

DEÁK PÉTER

A FANTASY ÉS A SCIENCE-FICTION IRODALOM KAPCSOLATA

Legutóbb a fantasy és a szerepjáték kapcsolatáról beszéltem. Ez alkalommal is lássunk egy kapcsolati példát! Bár Brian W. Aldiss A trillió évezredes dáridó című könyvében egészen biztosan kielégítőbb választ tud adni nálam, összeszedtem minden tudásomat vele kapcsolatban, hogy föltárhassam a téma igazságát. Hogy vajon társa vagy riválisa-e egymásnak az irodalomban a fantasy és a sci-fi?

Régebben magam is megpróbálkoztam sci-fi műfajú novellák írásával, ám a törekvéseim kudarcba fulladtak. Rá kellett jönnöm, hogy bármennyire szeretem a Csillagok háborúját, az én helyem inkább a fantasy mellett van. Első hallásra talán akárki ember fia mondhatná azt, hogy e két műfaj teljességgel különbözik egymástól, ám a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Elég csak egy kicsit megvizsgálunk őket közelebbről. Ugyanis testvérekről beszélünk. Vannak, amiben elütnek egymástól, ám közös vonásaik is vannak: több mint azt el tudnánk gondolni. Azon túl persze, hogy mindkettőnek megvannak a nagy írói: a fantasy esetében mindenkinek Tolkien neve ugrik be elsőre, a sci-fi esetében pedig biztosra veszem, hogy az olyan nevek, mint Stanislaw Lem, Isaac Asimov, Ian Watson, Arthur C. Clark.

A sci-fi a fantasyből indult ki, éppen ezért nehéz különbséget tenni. Főleg, ha figyelembe vesszük a science-fantasy alfajt, amely a kettőnek a keveréke. Ha a különbség lényegét szeretnénk megragadni, legcélszerűbb, ha a sci-fi legjellemzőbb sajátosságára mutatunk rá: a tudományos szemléletre. Ezután már könnyebb dolgunk lesz. Elmondhatjuk, hogy a gyökereknél minden sci-fi fantasy, de nem minden fantasy sci-fi. Míg a fantasy olyan dolgokat tár elénk, amelyekben hajlamosak vagyunk kételkedni, addig a sci-fi a jól behatárolható tudományosságával könnyebben meggyőzhet bennünket arról, hogy egyszer a jövőben az abban leírtakat meg fogjuk élni. Mindkét stílus lehetőséget ad számunkra egyfajta szellemi repülésre, amelynek révén elkalandozhatunk az általunk nem látott világba, ám egy fantasy esetében a magyarázatra sokszor sincsen szükség. Cinkusabb embereknél talán gyakorta felmerül a kérdés, hogy vajon egy biológiailag hiteles sárkány hogyan nézhet ki, képes lehet-e arra, amit a könyvben leírtak róla? Adhat-e a tudomány választ a mágiára? A sci-fi esetében azonban ritkábban merülnek fel a kérdések. A sci-fiben, ha idegen fajról beszélünk, azok általában egy másik bolygóról származó lények, ám az is lehet, hogy egy furcsa kör változtatott át embereket olyanokká, amilyenek az adott műben szerepelnek. A betegségeket mindannyian ismerjük. Így azt mondjuk magunkban: „Igen... Elvégre a betegségek baktériumai mutálódhatnak, keveredhetnek egymással, ha erős érintkezésbe lépnek, vagy ha például tudósok kidolgoznak egyet. Miért ne létezhetne majd egy olyan betegség, amely ilyen hatással van az emberre? Személyes véleményem tehát, hogy a sci-fi azért elfogadhatóbb, mint a fantasy, mert közelebb áll hozzánk. A mai ember éppúgy függ az őt körülvevő technológiától, illetve a fejlettségtől, akárcsak a sci-fi történetek hősei. Könnyebb elfogadnunk azt, amelynek a magyarázatára magunk is rájöhetünk előbb vagy utóbb. Lelhetetlen nem észrevenni, hogy a sci-fi, hacsak nem steampunkról beszélünk, az esetek többségében a jövőben játszódik. Míg ha fantasyt látunk, az az érzésünk, mintha a középkorba csöppennénk. Tény, hogy ez az időszak a legtöbb fantasy világ alapja.

Ha nem teljességgel, akkor talán a jelen időből jut oda valaki. Ezzel is azt akarhatják lefesteni az írók, hogy az ilyen fejlődést, a tudományos áttörések vívmányait az ember folyamatosan kergeti, mindig új meg új célok és találmányok felé futva, előre, egészen a szép vagy szomorú jövőig. A magam részéről én még mindig a fantasyt szeretem jobban, hiszen az éppen a tudományos felfogáson túli képzelőerőnek ad nagyobb teret. Nem mintha a fejlődést nem egy feltaláló képzelőereje generálná – és itt felderítettünk egy, a rokonságot bizonyító, nagyon fontos és erős kapcsolatot a két műfaj között. Hogy melyik is az első és igazi sci-fi történet, arról sokat lehetne vitatkozni. Elvégre Verne Némó kapitányról szóló történetében a Nautilus és a teljes felszerelése is egyaránt messze meghaladja korának technológiáját, fejlettségét. De lehet akár Mary Shelly Frankenstein története is, hiszen doktor Frankenstein nem mindennapi módszerrel kelti életre a halottak testrészeiből összetakolt húsgólemet az elektronika segítségével, amely lény azután felfedezi saját magát, s elkezd tanulni. Ám Wells is viaskodhat az első helyért.

A sci-fi egyedülége abban áll, hogy nagy súlyt fektet a tudományra, a technikai fejlődésre, s a sci-fi világok – hacsak nem a földet helyezte valaki történetei színterévé –, középpontjává is ez válik. A tudomány és a technika gyakran nagyon gyors iramban elkezdhet fejlődni. Ha siettetik, akkor megeshet, hogy tervezői azon kapják magukat: nem képesek már lépést tartani a saját munkájuk fejlődésével. Az ilyen gyenge pontok is komoly kérdésként vetődnek fel a sci-fi történetekben, mikor a helyszín egy, a technológiai apokaliptiszt követő világ. Ezt nevezzük cyberpunknak, ami a sci-fi egy alfaja. Technológiai vagy biológiai katasztrófák után az élet igencsak nehezzé válik az ember vagy más intelligens faj számára, a többség nyomorúságosan él, folyamatosan betegségektől gyötörve, a lepusztult környékről már nem is beszélve. A technológiai fejlettség ilyen helyeken a felső tízezer osztályrésze, akiknek lehetősége volt idejében elég tőkét befektetni túlélésük érdekében. Ezekben a világokban a nagy céges üvegaloták mellett emberi és gépi roncsstelepek nyugszanak, illetőleg az árnyékban ott lapulnak a kiber-testrészekkel rendelkező zsoldosok. A leghíresebb ilyen környezetű szerepjáték címe Shadowrun, amit magam is játszottam, ám ezt a fajtát fellelhetjük olyan filmek formájában is, mint például a Szabad préda (Freejack) vagy a kultikus Zöld szőja. Bár elméletileg, véleményem szerint ide tartozik A majmok bolygója is. Elvégre ott is a tudomány s a majmokkal elindult evolúció okozta az emberek bukását. Kísértetiesen hasonló képeket fedezhetünk fel ebben a low, a dark vagy éppen a horror fantasy világokban megjelenőkhöz. Ott is gyakori a társadalmi kettéoszlás, ahol az alsó réteg – akik többen vannak – már eleve pusztulásra van ítélve a mocsok okozta betegségek, az éhezés miatt. Ám a genetikával foglalkozó mamut-cégek emberkísérleteket végző tudóscsoportjai helyett közbeavatkozhatnak ez esetben még a gonosz varázsló nemesek is, nyilvánvalóan ugyanazon cél által vezérelve.

De nem kell minden esetben cyberpunkos berkekbe mennünk. Ennél jóval népszerűbb a sci-finek egy olyan fajtája, ahol a világ lakói urai a technológiának és a fejlődésnek. Itt is központi szerepet játszik a tudományos fejlettség, sőt itt játszik

csak igazán nagy szerepet. Fejlett fegyverek, járművek, űrkolóniák, droidok és lehetne még sorolni. Az ember itt is a technológiai és egyéb tudására, illetve azoknak a termékeire támaszkodva maradt életben. És folytatja is az életét, vagy egy másik, békés bolygóra telepített városban él, melyet egy mérnökcsapat vagy az űrflottának az egyik tisztje már alkalmassá tett arra, hogy lakóhelyeket építhessenek rajta. Ennek a fajta erős technikai környezetű sci-finek elengedhetetlen része az űrhajós flotta. Kicsit és nagyot egyaránt elbűvöl a kis vadászgépek és a nagy rombolók együttes látványa, elég csak az olyan filmekre gondolnunk, mint A csillagok háborúja, a Star Trek, az Űrodüsszeia vagy a Babylon 5. A sci-fi űrvárosai gyakorta nagyon mások, mint azok, amelyeket saját világunkban megszoktunk. Létezhetnek új kormányzati fajták is, amelyekben elcsodálkozhatunk. Így például a klasszikus Frank Herbert Dűne című regényében nemesi házak tűnnek fel ismételtelen, nevezetesen az egymás ellen és a fűszernövény-lelőhelyként szolgáló bányászobolygóért harcot folytató Atreides és Harkonnen házak. Ebből is láthatjuk, hogy a komolyabb sci-finek elengedhetetlen része a világűr. Amelyet az ember olyannyira meg akar ismerni.

Új területekre terjeszkedik az ember, új kolóniák születnek, új fajokkal ismerkedik meg a már mindenfelé járt emberi civilizáció, s ezekből a kapcsolatokból csillagszövetségek, galaktikus társaságok szülehetnek. A sci-fi űrlényei nem feltétlenül a kis zöld emberkék. Bár ami azt illeti, H.G. Wells még rájuk esküdött A világok harca című rádiójátékában, amelyet nemrég filmre vittek. Mulatságos történet kapcsolódik Wells eme irományához, ugyanis a hatvanas évek Amerikájában történt, hogy megszakították a rádióadást, és elkezdtek híradószerűen beolvasni a marslakók támadását. Többen úgy megjijedtek, hogy elhagyták Washington államot, ahol a hír szerint a támadás elkezdődött. A világok harcat nevezhetjük talán a legjobban sikerült sci-finek, filmben és videojátékban egyaránt feldolgozták.

Ha már Wells szóba jött, ejtsünk szót Időgép című művéről, mert remek példája egy másik sci-fi stílusnak, amelyet a magam részéről nagyon kedvelek. A fantasy alfajairól szóló cikkemben már meséltem róla, úgy hívják, hogy Steampunk. A Cyberpunk elődjének is nevezik, hiszen a cyberpunk körülményeit egy régebbi korba helyezi át, rendszerint a viktoriánus Angliába, az ipari forradalom idejére. A steampunkot a gőzgépek, óraművek, fogaskerekek jellemzik. Ez esetben semmiféle katasztrófa nem történik, csupán egy nagyobb technológiai fejlődés: ez a legtalálóbb szó az ipari forradalomra. Megjelennek az újfajta gépek, de ismerjük el, hogy Európa népessége nem alkalmazkodott azon nyomban a dolgokhoz. Nem kapott minden szövőmester azonnal Eli Whitney gépéből egy példányt. A steampunkban azok az emberek játsszák a szegényeket, akik kimaradtak a gépek birtoklásából, vagy ami még jobb: nem kérnek belőle. Sokan esküdtek akkor is arra, hogy a régi módszer jobb, mint bármiféle új masina. Szól erről egy amerikai legenda: amikor a vadonatúj gőzhajtású cövekélő gépet elhozták a vasútvonalhoz, egy fekete férfi, John Henry gyorsasági versenyre állt ki vele, hogy eldöntsék, a gép felülmúlhatja-e az emberi erőt. Sok sci-fi történetben igen. A steampunk kedvelt fajtája a sci-finek, sok a történet, és a számítógépes játékokban feltűnik a csodás gőzgépekkel tarkított világ. Számomra talán a legélvezetesebb az Arcanum című játék volt, ahol is egy fantasy világban kezdődött el a technikai fellendülés. Pontosabban az emberek hozták el azt. A természethez közel élő elfek helytelenítették az ősi

utak elhagyását, a mágia semmibe vételét, a törpéknek sem tetszett a dolog, ám más okból. A technológia elsősorban az ő eszközük volt, ám sokkal jobban megértették a részleteit, a körülményeit az embereknél. Ők előre tudták, hogy nem jó a fejlődést siettetni.

Ez a játék elvezethet egy másik sci-fi alfajhoz, ahol a fantasyval már láthatóan összeolvad, nemcsak mondanivaló hasonlatosságot tekintve. Itt fedezhetjük fel, hogy valóban mennyi hasonlóság van a kettő között. Mennyire jól képes a két műfaj együttesen dolgozni egyazon történeten belül. Úgy hívják: science fantasy, amikor is tudomány és a fantasztikum egybeolvad. Bár sokan szokták mondani, hogy az efféle hibridek nem kimondottan életképesek, mégis e kettő esetében sok lehetőséget ki lehet használni, amelyek megakadályozzák e stílus idő előtti eltűnését. Egy helyre rakhatjuk a fantasy és a sci-fi teremtményeit. A fentebb említett Shadowrun például a cyberpunkon túl ilyen elemeket is magában foglal. Azon a jövőbeli földön születnek már a tündék és a törpék is, léteznek a sárkányok, ugyanakkor az orkok és a trollok egy goblinizáció nevű mutációs betegség áldozatai. Léteznek sárkányok, és ezek közül az egyik, a Lofwyr nevezetű, a hatalmas manutcégek egyikének az elnöke. Számatalan lehetőséget lehet elsűtni a science fantasyban, ötvözve képzeletet és technológiát. Megeshet, hogy a mágikus energiát létre lehet hozni generátorok segítségével, vagy akár ennek a fordítottjával is bűvészkedhetünk: lehetséges, hogy a gépeket ugyanaz az erő működteti, amit a világ varázslói a mágiahoz használnak. A tündék lehetnek a túlzott technológiahasználat elleni zendülők, a törpék ezermesterségüket technikusokként és gépszerelekként kamatoztathatják.

Megírva ezt az összefoglalást, úgy érzem, hogy újra felfedeztem a sci-fi iránt érdeklődő régebbi önmagammat. Jóllehet még mindig a fantasztikus részesítem előnyben, sikerült rájönnöm arra, hogy a kettő nem is áll annyira távol egymástól, mint azt gondoltam volna. Úgy látom, hogy a kettő nem rivalizál egymással, hanem ahogy az egyik újabb ágazatokkal gazdagodik, úgy hat valamilyen módon a másikra is. Akár össze is fonódhat újra a két ág. Én így látom, és kíváncsian várok mindenféle újat, amit a sci-fi, illetőleg a fantasy irodalom hozhat a számunkra. Ki tudja, egyszer talán majd tapasztalni fogjuk azt, amit „egykor” csak olvastunk.

